

LIKOVNA KULTURA U RAZREDNOJ NASTAVI S ASPEKTA PRILAGAĐAVANJA UČENIKA S POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU

doc. dr. Jerneja Herzog, Pedagoški fakultet, Sveučilište u Mariboru
Saša Serec, prof.

Sažetak:

Likovna kultura omogućuje učenicima razvijanje vlastitog likovnog izraza i potencijala. To se odnosi i na učenike s poteškoćama u razvoju jer oni vole stvarati likovne radove, ali su njihove mogućnosti ograničene, ovisno o vrsti poremećaja i deficita. Likovna kultura omogućuje učenicima da razviju vlastitu umjetničku ekspresiju i potencijal. Zato je potrebno obratiti pažnju na njihovu prilagodbu. U radu se nastvom likovne kulture u osnovnoj školi u smislu adaptacije učenika s poteškoćama u razvoju. Nastavnici razredne nastave nisu specifično osposobljeni za profesionalni rad na tom području. Kvantitativno istraživanje pedagoškog istraživanja u kojem je sudjelovalo 297 nastavnika osnovnih škola u slovenskim osnovnim školama predstavlja dio rezultata šireg istraživanja, koje je provedeno putem upitnika kojim smo željeli dobiti mišljenje nastavnika o svojim iskustvima u obrazovanju u likovnoj kulturi u smislu adaptacije učenika s posebnim potrebama. Rezultati istraživanja pokazuju da nastavnici prilagođavaju principe nastave učenicima s poteškoćama u razvoju na različite načine. Ovi se principi odražavaju na različite načine, npr. kao prilagodba na duže vrijeme stvaranja ili izbor drugačijih materijala. Glavni je nalaz studije da nastavnici premalo pažnje posvećuju prilagodbi ciljeva učenja.

Cljučne riječi: likovna kultura, učenici s poteškoćama, prilagodbe, nastava likovne kulture

Uvod

Poučavajući djecu s posebnim potrebama likovnoj umjetnosti, u radu s djecom možemo otkriti njihovo snažno područje putem kojeg se mogu izraziti. Snažna područja mogu biti potencijalni izvor rješavanja problema i zaštitni čimbenik na školskom polju djeteta s posebnim potrebama. Tako možemo vidjeti mogućnosti u boljem likovno-pedagoškom radu, kad znamo da suvremena likovna pedagogija u svijetu tako govori o „kroskulturalnim i interkulturalnim procesima“ (Boughton & Mason, 1999: 14). Takozvana postmoderna likovna pedagogija (Hardy, 2006) naglašava prošireno shvaćanje likovno usmjerenih predmeta unutar školskih sistema. Uz sve veće naglašavanje povezivanja sadržaja poučavanja likovne umjetnosti s društvenim, političkim i povijesnim temama u koje posebno spadaju i gledišta najrazličitijih skupina koje se nalaze na margini društvenog »mainstreama« (Boughton & Mason, 1999; Hickman, 2005) sve se više naglašava i opća otvorenost likovne didaktike. Mijenjaju se i prilagođavaju didaktička načela likovne kulture; uvode se nova, na primjer načelo „nemogućnosti predviđanja rezultata pedagoškog procesa u likovnim aktivnostima i (...) načelo otvorenosti“ (Zupančič, 2006: 30), za koje vrijedi da su rezultati likovnog rada u razredu nepredvidljivi, a dopušteni su svi pristupi i načini izražavanja.

Likovno-odgojna praksa sa svojom specifičnom usmjerenošću, načinima rada i rezultatima nudi široke mogućnosti za ostvarivanje temeljnih postulata integracije i inkluzije te razvoj maksimalne tolerantnosti, strpljivosti i sposobnosti prihvaćanja različitosti. Spomenimo neke prednosti i s njima povezane mogućnosti i karakteristike likovno-odgojne prakse koje djetetu nude jednake „startne pozicije“, omogućavaju razvoj tolerantnog odnosa prema „različitosti“ te prihvaćanje i upoznavanje s različitostima: specifičan verbalni jezik koji je često osnovni uzrok

na kojem se gradi netolerantni odnos, u likovnom je radu zamijenjen univerzalnim likovnim jezikom; taj je, barem na predškolskom te u određenoj mjeri i na razrednom stupnju osnovnih škola, uvjetovan više ili manje jednakim razvojem likovnog izražavanja (Duh, Zupančič, & Zupančič Danko, 2008). „Bez obzira na kulturnu okolinu gdje su naravno djeca imala mogućnost likovnog izražavanja od najranije faze razvoja, njihovi radovi pokazuju iste stupnjeve razvoja /Gardner, 1980; Golomb, 1974; Kellogg, 1969/“ (Cole & Cole, 1989: 333).

Stupanj kognitivnog razvoja utječe na likovno izražavanje samo u određenoj mjeri, a iskazuje se na razvojnom stupnju likovnog izražavanja, izboru motiva te njihovoj likovnoj interpretaciji, svladavanju simboličnog likovnog prostora i u vještinama u upotrebi likovnog jezika. Iako je na prvi pogled tvrdnja kontradiktorna, a kao što ćemo spomenuti u nastavku, motorička ograničenja (motoričke smetnje) nikako ne onemogućuju likovno izražavanje u potpunosti jer je likovno izražavanje kreativno izražavajući akt u kojem važnu ulogu igraju djetetove emotivne i doživljajne sposobnosti ili kao što naglašava Barnes (Barnes, 1990) u djetetovom likovnom radu često je prisutna izražajna bit. Možemo spomenuti kako pažljivim planiranjem i organiziranjem likovno-odgojnih aktivnosti gdje izbjegavamo svaku uniformiranost te za svaki likovni zadatak otvaramo prostor što većem broju alternativnih rješenja, otpadaju i razlike uvjetovane socijalno-materijalnim statusom. Za traženje samostalnih (neovisnih i individualnih te emancipiranih) i kreativnih likovnih rješenja potrebno je izraditi fleksibilne programe likovnog odgoja te omogućiti upotrebu različitih metodologija oblikovanja i s time u vezi različite upotrebe likovnih tehnika. To će moći samo savršenije i kompleksnije pripremljen likovni pedagog ili kao što naglašava Karlavaris: „Ovaj put može proći samo kreativan učitelj koji je i sam emancipiran“ (Karlavaris, Barat i Kamenov, 1988: 76). Samo će takav učitelj znati na ispravan način pripremiti postupke rada od planiranja, organizacije pojedinih aktivnosti sve do vođenja nastavnog procesa i vrednovanja rezultata. Suvremeni likovni odgoj u svijetu sve se više upotrebljava kao most između likovnog načina izražavanja i različitosti, posebnosti, bolesti, nedostataka itd. Često se interdisciplinarno povezuje s područjem likovne terapije gdje se naglašava „likovna priroda terapijskih postupaka“ (Zupančič, 2001). U domeni likovnog rada u svijetu se redaju istraživanja povezana s različitim bolestima (Navarro, 2007), psihičkim oboljenjima i slično. Suvremena likovna terapija koja temeljito obavlja svoje poslanstvo, sadržajno se oslanja na likovnu pedagogiju jer prati slične ciljeve, upotrebljava srodne postupke i često jednake materijale i alate. Osnova svjesnog likovno-odgojnog rada s osobama sa smetnjama u razvoju (i ne samo njima) usmjerena je na svaku pojedinu ličnost. Bez obzira na psihofizičke sposobnosti svaki je pojedinac na svoj način sposoban likovnim jezikom izraziti svoj emotivni svijet, svoju originalnosti i doživljajnu snagu. „Drugačiji“ pogledi na stvarnost kod osoba sa smetnjama u duševnom razvoju predstavljaju plodno polje likovnog izražavanja. Njihov pogled na svijet te načini likovne interpretacije razlikuju se od „normalne“ populacije, ali ipak te razlike u likovnom radu nikako ne možemo i ne smijemo vrijednosno dijeliti na „bolje“ ili „lošije“. Jednostavno su drugačiji. Čak štoviše, njihova česta neopterećenost svakodnevnim stereotipnim mišljenjima i hrpom predrasuda daje im prednost da lakše pronađu kontakt s kreativnom prvotnom jezgrom.

Ako se likovno-odgojna praksa kosi s gore spomenutim „različitostima“, pobjeđuje ih, pa čak iz njih uzima korist, razlike postanu uvjetovane različitim socijalnim, materijalnim, kulturnim ili mjesnim danostima ne samo nevažne, već predstavljaju, prema gornjim primjerima, obilje mogućnosti za kvalitetnu nadogradnju likovno-odgojnog rada.

SVRHA ISTRAŽIVANJA

Svrha je istraživanja utvrditi imaju li učenici s posebnim potrebama na razrednom stupnju osnovne škole u nastavi Likovne umjetnosti određene prilagodbe i kakve su te prilagodbe.

ISTRAŽIVAČKA PITANJA

U istraživanju smo postavili sljedeća istraživačka pitanja:

- IP 1: Prilagođavaju li učitelji razredne nastave nastavu Likovne umjetnosti u radu s OPP i kakve su te prilagodbe?
- IP 2: Izrađuju li učitelji razredne nastave program za OPP u nastavi Likovne umjetnosti individualizirano te u kakvom se obliku ona izvodi?
- IP 3: Motiviraju li dodatno učitelji razredne nastave OPP?
- IP 4: Omogućavaju li učitelji razredne nastave OPP dodatno vrijeme za završetak likovnog rada?
- IP 5: Nude li učitelji razredne nastave individualnu pomoć OPP?
- IP 6: Tko pomaže učiteljima razredne nastave u likovno-pedagoškom radu s OPP?
- IP 7: Omogućavaju li učitelji razredne nastave OPP drugačiji pristup likovnoj tehnici ako je to potrebno?
- IP 8: Prilagođavaju li učitelji razredne nastave nastavne ciljeve učenikovim mogućnostima?

METODOLOGIJA

ISTRAŽIVAČKA METODA

U istraživanju smo upotrijebili deskriptivnu metodu empirijskog pedagoškog istraživanja. Rezultate smo obradili deskriptivnom analizom. Za analizu odgovora otvorenog tipa upotrijebili smo kvalitativnu metodologiju.

ISTRAŽIVAČKI UZORAK

U istraživanju smo upotrijebili namjerni uzorak učitelja razredne nastave iz cijele Slovenije. Istraživački uzorak predstavljalo je 297 učitelja razredne nastave slovenskih osnovnih škola.

POSTUPCI I ORGANIZACIJA SAKUPLJANJA PODATAKA

Podatke smo prikupili anketnim upitnikom koji smo u digitalnom obliku prosljedili učiteljima razredne nastave uz dobivenu suglasnost vodstva osnovne škole.

SADRŽAJNO-METODOLOŠKE KARAKTERISTIKE

Anketni upitnik sastavljen je iz dva dijela. Prvi je dio obuhvaćao pitanja o učitelju i njegovom zanimanju (razred poučavanja, radni staž, postignuti stupanj obrazovanja), drugi dio činila su pitanja koja se odnose na njihov rad s učenicima s posebnim potrebama općenito i u nastavi likovne umjetnosti. Pitanja su bila zatvorenog i otvorenog tipa. U tom izlaganju predstavljamo više rezultate drugog dijela.

POSTUPCI OBRADJE PODATAKA

U obradi pitanja zatvorenog tipa dobivene podatke obradili smo metodama deskriptivne statistike. Podatke dobivene otvorenim pitanjima kategorizirali smo, a dobivene kategorije rangirali prema čestoti pojavljivanja.

REZULTATI I INTERPRETACIJA

Analiza rezultata vezanih uz likovno-pedagoški rad kod djece s posebnim potrebama unutar nastave likovne umjetnosti

Znamo da je nastava likovne umjetnosti pretežno praktično usmjerena te da prilagodbe zahtijevaju posebnu pozornost, snalažljivost učitelja. Zato nas je zanimalo s kakvom su grupom OPP učitelji imali najviše iskustava. Rezultate odgovora prikazat ćemo tablično s pomoću frekvencijske distribucije.

Tablica 1. Broj (f) i strukturni postotak (f %) učitelja koji su u razredu imali dijete s posebnim potrebama, s obzirom na to u koju je skupinu djece s posebnim potrebama učenik bio uvršten

<i>U koju je skupinu djece s posebnim potrebama učenik bio uvršten?</i>	f	f %
slijepa i slabovidna djeca	10	3
djeca sa smetnjama u duševnom razvoju	14	5
gluha i nagluha djeca	16	5
dugotrajno bolesna djeca	23	8
djeca sa smetnjama u motoričkom razvoju	26	9
djeca s govornim smetnjama	39	13
nadarena djeca	42	14
djeca s nedostacima na pojedinim područjima učenja	74	25
djeca s emotivnim smetnjama i poremećajima u ponašanju	53	18
Ukupno	297*	100

* U obzir je uzet cjelokupan udio odgovora kod tog pitanja.

U gornjoj tablici (Tablica 1) vidimo da je udio djece koja su uvrštena u grupu slijepih i slabovidnih, gluhih i nagluhih, grupu djece sa smetnjama u duševnom razvoju, grupu djece sa smetnjama u motoričkom razvoju te grupu dugotrajno bolesnih malen, jer se ta djeca zbog vrste smetnje i nedostatka pretežno obrazuju prema prilagođenim programima koji imaju odgovarajuća pomagala, opremu i osposobljeni kadar koji moraju biti osigurani za odgoj i obrazovanje.

Nastava likovne umjetnosti zahtijeva od učitelja mnogo stručnih znanja, didaktičke fleksibilnosti i stvaralaštva. Naime, prilagođavanje je jedno od najvažnijih načela likovne umjetnosti koje učitelji kod učenika razvijaju, a pritom moraju poštovati djetetovu osobnost koja je preduvjet za razvoj stvaralaštva. Zato nas je zanimalo slijede li učitelji razredne nastave prilagodbe nastave likovne umjetnosti kada poučavaju OPP.

Tablica 2. Broj (f) i strukturni postotak (f %) učitelja koji s obzirom na potrebe učenika/učenikā s posebnim potrebama prilagođavaju nastavu likovne umjetnosti

<i>Prilagođavate li nastavu likovne umjetnosti s obzirom na potrebe učenika/učenikā?</i>	f	f %
da	17	19

nema potrebe	35	39
djelomično	38	42
Ukupno	90*	100

* U obzir je uzet cjelokupan udio odgovora kod tog pitanja.

Analiza odgovora (Tablica 2) pokazala je da većina učitelja (42%) djelomično prilagođava nastavu likovne umjetnosti kada poučavaju dijete s posebnim potrebama. Ako tom rezultatu dodamo i potvrdne odgovore 19% uključenih učitelja, znači da dobra polovica (61%) prilagođava nastavu likovne umjetnosti djeci s posebnim potrebama što je zadovoljavajući podatak. Zabrinjavajući je podatak da preostali dio anketiranih učitelja (39%) ne prilagođava nastavu likovne umjetnosti. Na tom mjestu bilo bi zanimljivo doznati u koje skupine pripadaju učenici koje su poučavali ti učitelji. Jesu li usprkos neprilagodbama ti učenici sudjelovali u odgovarajućim objašnjenjima, jesu li ti učenici razumjeli likovni zadatak i jesu li uspješno mogli realizirati likovni zadatak? Svi učenici koji su imali odredbu o usmjerenju, moraju i u nastavi likovne umjetnosti imati određene odgovarajuće prilagodbe. Ovim tvrdnjama možemo odgovoriti na istraživačko pitanje IP 1 gdje nas je zanimalo prilagođavaju li učitelji razredne nastave nastavu likovne umjetnosti u radu s OPP.

Zanimalo nas je kakve su prilagodbe kod učitelja koji su potvrdno odgovorili na pitanje o prilagođavanju nastave likovne kulture. Pitanje je bilo otvorenog tipa. Zato smo analizi odgovora pristupili kvalitativnom metodom pedagoškog istraživanja te smo odgovore kategorizirali u grupe i rangirali ih prema čestoti (Tablica 3).

Tablica 3. Ranžirna vrsta kategorija na pitanje: Ako ste na prethodno pitanje odgovorili sa da ili djelomično, napišite prilagodbe

Kategorije	Rang
prilagodba likovne tehnike	1
produženo vrijeme stvaranja	2
dodatno objašnjenje	3

Najčešći odgovori učitelja koji prilagođavaju nastavu likovne kulture vezani su uz prilagodbu likovne tehnike, tako da učenicima ponude dodatni ili drugi likovni materijal, ponude odnosno prilagode format za stvaralački rad. S obzirom na specifičnost nastave likovne umjetnosti takav smo rezultat očekivali. Slijede odgovori učitelja koji spomenutoj grupi učenika produžuju vrijeme za stvaranje.

Zanimljivo bi bilo doznati na koji način provode spomenutu prilagodbu. Isključe li učenika iz vrednovanja tako da mogu, u vrijeme koje ostali učenici upotrijebe za vrednovanje, stvarati ili kod vrednovanja sudjeluje s nezavršenim likovnim radom te ga dovrši kasnije. Nekoliko je učitelja s dodatnim objašnjenjem da prilikom likovnih zadataka, likovnog problema, tehnike ili demonstracije pomaže učenicima, jer im na taj način omogući rješavanje i realizaciju likovnog problema. Jedan dio učitelja nudi OPP individualnu pomoć što je, s obzirom na prevladavajuće grupe djece s kojima su učitelji imali iskustva, djelomično neshvatljivo. Kako bismo lakše objasnili taj podatak morali bismo doznati na koji način provode individualnu pomoć i jesu li tu prije svega mislili na pratitelje. Slijede odgovori učitelja koji OPP pomažu na način da im organiziraju radni prostor, pripreme mu sve potrebno za rad ili čak odmaknu od ostalih ako je to uvjet da lakše rade. Neki učitelji OPP dodatno motiviraju jer im na taj način probude znatiželju i zanimanje za rješavanje likovnog problema. Malo je učitelja odgovorilo kako spomenutoj grupi učenika prilagođava kriterije vrednovanja. Ako se kroz cijeli

sat OPP ne prilagođava, razumljivo je da su tada kriteriji oni koje mora prilagoditi jer odluka o usmjerenju (ako je dijete ima) određuje prilagodbe i na području ocjenjivanja.

U istraživanju nas je zanimalo pripremaju li učitelji razredne nastave individualizirani program za učenike s posebnim potrebama i u predmetu Likovna umjetnost. Odgovore ćemo prikazati tablično s pomoću frekvencijske distribucije (Tablica 4). Ovim tvrdnjama isto tako djelomično odgovaramo na istraživačko pitanje IP 1 gdje nas je konkretnije zanimalo kakve su prilagodbe koje učitelji nude učenicima s posebnim potrebama.

Tablica 4. Broj (f) i strukturni postotak (f %) učitelja koji izrade, odnosno ne izrade individualizirani program za učenike s posebnim potrebama

<i>Izradite li individualizirani program za učenike s posebnim potrebama i u predmetu Likovna umjetnost?</i>	f	f %
da	15	17
ne	71	83
Ukupno	86*	100

* U obzir je uzet cjelokupan udio odgovora kod tog pitanja.

Tablica (Tablica 4) pokazuje da velika većina učitelja tj. 83% ne izradi individualizirani program za učenike s posebnim potrebama u predmetu Likovna umjetnost. Mali postotak je onih koji izrade individualizirani program, a takvih je samo 17%. To je zabrinjavajući podatak s obzirom na prethodne tvrdnje jer priličan broj djece s kojima su učitelji imali iskustva zasigurno ima izdanu odredbu o usmjerenju koja uvjetuje i izradu prije imenovanog programa nastavnih predmeta. Teško možemo objasniti zašto nije izrađen i kod likovne umjetnosti jer je jednakovrijedan ostalim predmetima. Ovime možemo odgovoriti na istraživačko pitanje IP 2 kojim smo željeli provjeriti jesu li učitelji razredne nastave izradili individualizirani program za OPP.

Opseg, oblike i izvođače pojedinog oblika dodatne stručne pomoći određuje se odredbom o usmjerenju (Zakon o usmjeravanju djece s posebnim potrebama, Uradni list RS, br. 58/2011). Ako su učitelji razredne nastave odgovorili potvrdno na pitanje o pripremi individualiziranog programa za OPP, zanimalo nas je gdje se i kada izvodi dodatna stručna pomoć u okviru predmeta likovna umjetnost. Odgovore učitelja prikazujemo tablično s pomoću frekvencijske distribucije.

Tablica 5. Broj (f) i strukturni postotak (f %) s obzirom na mjesto i vrijeme izvođenja dodatne stručne pomoći u okviru predmeta Likovne umjetnosti

<i>Gdje i kada se provodi dodatna stručna pomoć u okviru predmeta Likovna umjetnost?</i>	f	f %
u razredu (za vrijeme nastave)	21	84
u razredu (prije ili nakon nastave)	0	0
izvan razreda (za vrijeme nastave)	3	12
izvan razreda (prije ili nakon nastave)	0	0
ostalo	1	4
Ukupno	25*	100

* U obzir je uzet cjelokupan udio odgovora kod tog pitanja.

Iz tablice (Tablica 5) možemo vidjeti kako se najviše (84%) dodatne stručne pomoći provodi u razredu za vrijeme nastave, dok je samo malo (12%) provodi u vrijeme nastave izvan razreda. Utvrđenim smo zadovoljni jer je mjesto provođenja dodatne stručne pomoći za vrijeme nastave za učenika najbolje jer se ne osjeća izoliran od ostalih i slijedi nastavu dalje, s time da uz sebe ima stručnjaka koji mu različitim oblicima rada pomaže. Jedan je učitelj također zapisao da pomoć u okviru predmeta Likovna umjetnost provodi u okviru likovnog kružoka. Budući da se u likovni kružok upisuju učenici koji se žele likovno izražavati i stvarati, mišljenja smo da je riječ o nadarenom učeniku. Nitko dodatnu stručnu pomoć ne provodi u razredu (prije ili nakon nastave) i izvan razreda (prije ili nakon nastave), usprkos tome da odredba o usmjerenju to omogućava s obzirom na vrstu smetnje.

Motivacija je u nastavi likovne umjetnosti od ključnog značenja, a učitelji joj ponekad ne posvećuju dovoljno pažnje i upotrebljavaju monotona motivacijska sredstva koja kod učenika ne potiču dovoljno zanimanja. Tako je potrebna dodatna motivacija, posebno za OPP. Zato nas je zanimalo motiviraju li učitelji razredne nastave OPP dodatno na likovnu aktivnost. Odgovore prikazujemo ranžirnom vrstom kategorija.

Tablica 6. Broj (f) i strukturni postotak (f %) učitelja s obzirom na to kako dodatno motiviraju učenike s posebnim potrebama

Kategorije	Rang
iInteraktivna građa (rač. interaktivna tablica, glazba, filmovi, zagonetke, bajke, igre,...)	1
nema potrebe za dodatnom motivacijom	2

Najčešći odgovori učitelja koji OPP motiviraju bili su pomoću interaktivne građe. Tako pričanjem bajki, gledanjem filmova te različitim igrama približavaju poznate ili manje poznate motive i u njima bude znatiželju i želju za znanjem. S obzirom na to da živimo u svijetu informacijske tehnologije takav smo rezultat i očekivali. Slijede odgovori učitelja koji govore da OPP ne treba dodatnu motivaciju. Odgovore su utemeljili zapisom kako je Likovna umjetnost predmet koji OPP vole i na tom su području vrlo uspješni. Zatim slijede odgovori učitelja koji kažu da su poticaji i pohvale one koje OPP dodatno motiviraju na likovno stvaralaštvo. Kod OPP su one jako dobrodošle jer pozitivno utječu na rad. Slijede učitelji koji OPP motiviraju pomoću dodatnog slikovnog gradiva (fotografije, likovni materijali) te im na taj način ožive sliku o motivu. Nekoliko je učitelja odgovorilo da su samo razgovor i dodatno objašnjenje to što spomenuta grupa učenika treba da počne aktivno stvarati. Time možemo odgovoriti na istraživačko pitanje IP 3 kojim smo željeli provjeriti motiviraju li učitelji razredne nastave dodatno OPP.

Znamo da je nastava likovne umjetnosti pretežno praktično usmjerena jer kroz praktičan rad učenici razvijaju svoje motoričke vještine i kreativnost. OPP kompleksnije likovne tehnike mogu zahtijevati više napora i trebaju više vremena da završe likovni zadatak. Zato nas je zanimalo kako učitelji postupaju u tom slučaju, omogućavaju li im da likovne zadatke završe produženjem vremena za likovno stvaralaštvo. Rezultate odgovora prikazat ćemo tablično s pomoću frekvencijske distribucije.

Tablica 7. Broj (f) i strukturni postotak (f %) učitelja s obzirom na dodatno vrijeme koje omogućavaju učenicima s posebnim potrebama za dovršetak likovnog rada

<i>Omogućavate li im u procesu stvaranja dodatno vrijeme za dovršetak likovnog rada?</i>	f	f %
uvijek	37	43
ovisno o težini likovnog zadatka	45	52
gotovo nikad	3	3
nikad	2	2
Ukupno	87*	100

* U obzir je uzet cjelokupan udio odgovora kod tog pitanja.

Gornja tablica (Tablica 7) prikazuje da malo više od polovice učitelja (52%) učenicima omogućava dodatno vrijeme za dovršetak likovnog rada, ovisno o težini likovnog zadatka, što smo i očekivali. Dodatno im vrijeme uvijek dopušta bar 43% učitelja. Zanimljivo bi bilo doznati gdje i kada učenici rad dovršavaju, je li to u sklopu sata ili kod kuće. Troje učitelja gotovo nikad ne omogućava dodatno vrijeme OPP, dvoje učitelja to nikad ne rade. Posljednji rezultati najvjerojatnije zrcale činjenicu da ti učenici mogu dovršiti likovni rad u istom vremenu kao i ostali učenici. Time možemo odgovoriti na istraživačko pitanje IP 4 gdje nas je zanimalo omogućavaju li učitelji razredne nastave OPP dodatno vrijeme za dovršetak likovnih radova.

Opseg, način, vrstu i izvođača dodatne stručne pomoći točno određuje odluka o usmjerenju OPP koji uređuje Zakon o usmjeravanju djece s posebnim potrebama. Zanimalo nas je nude li učitelji razredne nastave OPP individualnu pomoć u nastavi likovne umjetnosti. Odgovore ćemo u nastavku prikazati tablično s pomoću frekvencijske distribucije.

Tablica 8. Broj (f) i strukturni postotak (f %) učitelja s obzirom na ponudu individualne pomoći učenicima s posebnim potrebama u likovnoj umjetnosti

<i>Nudite li individualnu pomoć učenicima s posebnim potrebama u likovnoj umjetnosti?</i>	f	f %
da	66	77
ne	20	23
Ukupno	86*	100

* U obzir je uzet cjelokupan udio odgovora kod tog pitanja.

Iz tablice (Tablica 8) možemo vidjeti kako velik postotak učitelja (77%) nudi individualnu pomoć OPP u nastavi likovne umjetnosti, a pri tom ne znamo imaju li ti učenici izdanu odluku o usmjerenju koje određuje oblik i izvođača pomoći niti o kakvom opsegu pomoći je riječ. Ostali (23%) individualnu pomoć u likovnoj umjetnosti ne nude. Posljednji rezultat vjerojatno označava učenike kod kojih usmjeravanje nije potrebno, a time nije određena ni individualna pomoć. Ovime možemo odgovoriti na istraživačko pitanje IP 5 kojim smo željeli provjeriti nude li učitelji razredne nastave OPP dodatno individualnu pomoć.

Učitelji u svom radu češće sudjeluju s drugim učiteljima, suradnicima i vanjskim stručnim radnicima s kojima izmjenjuju iskustva i savjete. Sa posljednjima mogu sudjelovati samo ako ispunjavaju propisima određene uvjete. Zanimalo nas je tko učiteljima razredne nastave pomaže odnosno savjetuje ih u pripremi likovno-pedagoškog rada s OPP. Rezultate odgovora ćemo prikazati tablično s pomoću frekvencijske distribucije.

Tablica 9. Broj (f) i strukturni postotak (f %) učitelja s obzirom na pomoć u pripremi likovno-pedagoškog rada s učenicima s posebnim potrebama

<i>Tko vam pomaže odn. savjetuje u pripremi za likovno-pedagoški rad s učenicima s posebnim potrebama.</i>	f	f %
nitko	51	52
specijalni pedagog	28	29
savjetnik	16	16
vanjski suradnik	3	3
Ukupno	98*	100

* U obzir je uzet cjelokupan udio odgovora kod tog pitanja.

Rezultati (Tablica 9) govore da više od polovice (52%) anketiranih učitelja u pripremi likovno-pedagoškog rada s OPP ne pomaže nitko prilično je zabrinjavajuć podatak. Moguće da su učitelji oni koji sami ne potraže pomoć kod stručnih radnika škole ili vanjskih stručnih radnika ili međusobna pomoć jednostavno nije rutina. 29% učitelja pomaže, odnosno savjetuje specijalni pedagog koji najbolje poznaje spomenutu skupinu djece i njima prilagođene oblike rada. Mali postotak učitelja (16%) potraži pomoć kod savjetnika koji ih stručno savjetuje s obzirom na provođenje nastavne pomoći. Troje učitelja se za pomoć u pripremi likovno-pedagoškog rada okreće vanjskim suradnicima u koje pripadaju liječnici i stručni radnici centra za socijalni rad te drugi specijalisti koji su ključni u utvrđivanju djetetovih posebnih potreba. Dobivenim rezultatima možemo odgovoriti na istraživačko pitanje IP 6 gdje nas je zanimalo tko pomaže učiteljima razredne nastave s OPP.

Kao i kod motivacije tako i kod likovne tehnike potrebno je učenicima ponuditi dodatnu pomoć ako je potrebno. Ovdje smo pod drugačijim pristupom mislili ponajprije na to ako je on važan za realizaciju likovnog zadatka. Zanimalo nas je omogućavaju li učitelji razredne nastave OPP drugačiji pristup likovnoj tehnici ako je potrebno. Odgovore ćemo u nastavku prikazati tablično s pomoću frekvencijske distribucije.

Tablica 10. Broj (f) i stručni postotak (f %) učitelja s obzirom na omogućavanje drugačijeg pristupa likovnoj tehnici ako je to potrebno

<i>Omogućavate li učenicima s posebnim potrebama drugačiji pristup likovnoj tehnici ako je to potrebno?</i>	f	f %
uvijek	22	25
ovisno o likovnoj tehnici	63	72
nikad	3	3
drugo	0	0
Ukupno	88*	100

* U obzir je uzet cjelokupan udio odgovora kod tog pitanja.

Gornja tablica (Tablica 10) prikazuje da većina učitelja (72%) ovisno o likovnoj tehnici, učenicima s posebnim potrebama omogućava drugačiji pristup ako je to potrebno za realizaciju likovnog zadatka. To čine na način da im zamijene likovni materijal (npr. temperu voštanom bojicom), pomoću kojeg uspješno realiziraju problem npr. primarnih i sekundarnih boja. Samo 25% ispitanih im to omogućava uvijek, dok troje učitelja OPP to nikad ne omogući. Tvrd-

njama možemo odgovoriti na istraživačko pitanje IP 7 kojim smo željeli provjeriti omogućavaju li učitelji razredne nastave OPP drugačiji pristup likovnoj tehnici. Nastavni plan za likovnu kulturu (2011) navodi da učitelj odredi one nastavne ciljeve koje će učenici s ograničenim sposobnostima moći postići. Kod realizacije tih mora se uzimati u obzir razvoj svakog učenika posebno (Duh & Vrlič, 2003). Zanimalo nas je prilagođavaju li učitelji u nastavnoj pripremi nastavne ciljeve mogućnostima učenika. Odgovore učitelja prikazujemo u nastavku tablično s pomoću frekvencijske distribucije.

Tablica 11. Broj (f) i strukturni postotak (f %) učitelja s obzirom na prilagodbu ciljeva mogućnostima učenika u nastavnoj pripremi

<i>Prilagođavate li ciljeve u nastavnoj pripremi učenikovim mogućnostima?</i>	f	f %
da	55	62
ne	33	38
Ukupno	88*	100

* U obzir je uzet cjelokupan udio odgovora kod tog pitanja.

Rezultati u tablici (Tablica 11) govore da više od polovice učitelja (62%) prilagođava ciljeve mogućnostima učenika u nastavnoj pripremi što spada u gore spomenutu teoriju. Učenici s odredbom o usmjerenju imaju određene i prilagođene ciljeve u za njih izrađenom individualiziranom programu. Spomenuta grupa učenika može tako postići i likovna znanja u okviru svojih mogućnosti. Veliki postotak učitelja (38%) nastavne ciljeve u likovnoj umjetnosti ne prilagođava mogućnostima učenika, što nije u skladu s time što je zapisano u Nastavnom planu za likovnu umjetnost. Zanimljivo bi bilo doznati koliko su ti učenici uspješni u postizanju nastavnih ciljeva. Kod prethodnih pitanja već smo mnogo pisali o temi individualizacije u likovnoj umjetnosti, zato samo sažimamo. Škola koja ima OPP, a on ima odredbu o usmjeravanju (kod svih usmjeravanje nije potrebno) mora u roku 30 dana nakon definiranja odredbe za OPP izraditi individualizirani program.

ZAKLJUČAK

U našem istraživanju utvrdili smo da je najviše OPP s kojima su učitelji imali iskustva bilo uvršteno u grupu djece s poteškoćama na pojedinim područjima učenja, potom slijede učenici uvršteni u grupu s emotivnim smetnjama i poremećajima u ponašanju. Malo je učitelja imalo iskustva s djecom koja su uvrštena u grupu gluhe i nagluhe djece, djece sa smetnjama u duševnom razvoju te slijepom i slabovidnom djecom. Utvrđujemo kako se te skupine djece zbog vrste smetnje u velikoj mjeri obrazuju u prilagođenim programima, vjerojatno zato jer im škole ne mogu osigurati odgovarajuća pomagala za lakši rad, a nedostaje im i za to osposobljeni kadar. Rezultati govore da dobar dio učitelja koji su s OPP već imali iskustva, prilagođava nastavu likovne umjetnosti. Zabrinjavaju nas ostali učitelji koji im tu prilagodbu ne omogućavaju. U tom slučaju morali bismo proširiti istraživanje kako bismo mogli utvrditi jesu li ti OPP koji nisu uključeni u prilagodbu bili uspješni u realizaciji likovnog zadatka. Činjenica je da OPP koji imaju odredbe o usmjeravanju trebaju prilagodbe i na likovnom području. Najviše učitelja prilagođava nastavu s gledišta likovne tehnike jer im pritom mogu ponuditi drugi materijal ili im prilagode format s kojim lakše rade. Nekoliko ih i produži vrijeme stvaranja jer praktičan rad OPP predstavlja najviše problema. Zabrinjavajući je podatak da velika većina učitelja ne izrađuje individualizirani program za OPP u likovnoj umjetnosti kao što ga OPP imaju kod dru-

gih nastavnih predmeta. S obzirom na prevladavajuće grupe OPP s kojima su učitelji najviše radili, jedni trebaju samo dodatno objašnjenje ili demonstraciju što na neki način opravdava ovaj podatak.

I ovdje moramo spomenuti odredbe o usmjerenju i naglasiti da djeci s posebnim potrebama koja imaju odredbe, škola treba na njihovu temelju izraditi individualizirani program u skladu s pravilima. Učitelji najčešće dodatnu stručnu pomoć provode u razredu za vrijeme same nastave što je najbolje, jer dijete previše ne izlažu te ga ne izoliraju od ostalih učenika, već mu pomažu odmah. Na likovnu aktivnost dodatno ih motiviraju, a pritom se najčešće služe interaktivnom građom putem koje emitiraju filmove, glazbu, bajke. Zanimljiva je tvrdnja da mnogo OPP ne treba dodatnu motivaciju. Učitelji objašnjavaju kako OPP vole likovnu umjetnost jer ih opušta i na tom su području i uspješni. Budući da je likovna umjetnost praktično usmjerena, neke likovne tehnike OPP teže svladavaju i za dovršetak rada trebaju više vremena. Rezultati istraživanja govore da im polovica učitelja to omogućava s obzirom na problematiku likovnog zadatka. Malo manje je onih kojima dodatno vrijeme uvijek omogućavaju. S obzirom na specifičnost nastave ti su rezultati očekivani. Prema analizi rezultata utvrđujemo da učitelji OPP u velikoj mjeri nude i individualnu pomoć, ako njihove smetnje to zahtijevaju. Morali bismo provesti detaljniju analizu kako bismo doznali u koju grupu OPP pripadaju ta djeca i imaju li odredbe o usmjerenju koje određuju oblik pomoći. U radu s OPP učitelji najčešće traže pomoć ili savjet specijalnog pedagoga ili savjetnika.

Zabrinjavajuća je tvrdnja da dobroj polovici u pripremi za likovno-pedagoški rad ne pomaže nitko. Moguće je kako ti učitelji pomoć uopće i ne traže ili je priroda rada takva da suradnja među radnicima nije rutina. Sigurno svaka pomoć ili savjet druge osobe u radu s OPP dovodi do boljih rezultata. Što se tiče dodatne pomoći ona je prisutna i u samoj likovnoj tehnici, zato utvrđujemo da učitelji OPP omogućavaju drugačiji pristup ovisno o likovnoj tehnici, s time da ju za realizaciju likovnog zadatka zamjenjuju. Ako to vodi prema uspješnoj realizaciji, to je kod OPP više i nego dobrodošlo. Učitelje smo pitali i o prilagodbama nastavnih ciljeva u likovnoj umjetnosti i odgovorili su da ih veliki dio prilagođuje. Još uvijek je mnogo takvih učitelja koji ciljeve ne prilagođavaju mogućnostima učenika i oni nas brinu. Većina u radu s OPP upotrebljava standardnu pripremu i tijekom sata individualno rješavaju moguće probleme, malo je onih koji se pismeno pripremaju za svakog posebno. Slični odgovori pojavljuju se i kod pitanja globalnih ciljeva jer većina učitelja te ciljeve ne prilagođava OPP, a njihove specifičnosti uzima u obzir u neposrednom likovnom radu.

S obzirom na to da se proces integracije u Sloveniji provodi, možemo očekivati da će u redovnim programima osnovnih škola biti sve više OPP. Zato im mora biti osigurana mogućnost za postizanje dobrih rezultata i u likovnoj umjetnosti, a to se može ostvariti uz pomoć prilagođenih oblika i metoda rada te odgovarajućim stručno osposobljenim učiteljima razredne nastave. Učitelj može kroz likovnu umjetnost OPP uz odgovarajuće vođenje i obradu mnogo pripomoći u razvoju, napretku ili čak djelovati stimulativno. Kroz stvaranje OPP mogu pronaći svoj način izražavanja, priliku da pokažu što osjećaju i time se mogu ne samo psihomotorno, već i afektivno te socijalno razvijati i dozrijevati. Zato nam se čini nužna potreba svjesnosti učitelja razredne nastave da je predmet Likovna umjetnost jednakovrijedan ostalim nastavnim predmetima te ga je kao takvog potrebno predstaviti i OPP.

LITERATURA

- Barnes, R. (1990). *Teaching Art o Children 4 - 9*. London: School of Education, University of East Anglia.
- Boughton, D., & Mason, R. (1999). *Beyond Multicultural Art Education*. New York, München, Berlin: Waxmann.
- Boughton, D., & Mason, R. (1999). *Beyond Multicultural Art Education: Internal Perspectives*. New York, München, Berlin: Waxmann.
- Cole, M., & Cole, S. (1989). *The Development of Children*. London: Scientific American Books.
- Duh, M., & Vrlič, T. (2003). *Likovna vzgoja v prvi triadi osnovne šole*. Ljubljana: Rokus.
- Duh, M., Zupančič, T., & Zupančič Danko, A. (2008). Likovna vzgoja v funkciji emancipacije otrok s posebnimi potrebami. *Revija za elementarno izobraževanje*, 65-75.
- Hardy, T. (2006). *Art Education in a Postmodern World*. Bristol: Portland: Intellect.
- Hickman, R. (2005). *Critical Studies in Art and Design education*. Bristol: Portland: Intellect.
- Karlavaris, B., Barat, A., & Kamenov, E. (1988). *Razvoj kreativnosti u funkciji emancipacije ličnosti putem likovnog vaspitanja*. Beograd: Prosveta: Institut za pedagoška istraživanja.
- Navarro, S. (2007). Alzheimer's: Researching the disease through sculpture. *International Journal of Education trough Art*, 133-139.
- Zupančič, T. (2001). Vidna vloga izraznih dejavnosti, unovčeni hendikep ali drugačnost kot kakovost. *Pet*, 47-49.
- Zupančič, T. (2006). *Metoda likovnopedagoškega koncepta*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Teaching Visual Arts at Primary Level from the Perspective of Adaptations for Pupils with Special Needs

Abstract: Visual arts classes allow pupils to develop their own artistic expression and potential. The same is true for pupils with special needs, as these pupils are extremely fond of artistic creation, only their capabilities are limited, depending on the kind of disorder and deficit. This exactly is why special attention must be paid to adaptations made for them. In the paper we discuss the work of teachers at primary level in arts classes from the perspective of adaptations necessary for pupils with special needs. These teachers are not specially trained for this kind of professional work; the requirements they are faced with nevertheless impose enormous responsibility on them.

The quantitative educational research study, in which 297 primary school teachers in Slovenian basic schools participated, represents a part of a broader research that was carried out with the support of a questionnaire aiming at obtaining teachers' opinions on their experience with teaching arts from the perspective of adaptations for children with special needs.

The results of the study indicate that primary school teachers in Slovenian primary schools adapt their teaching of arts to pupils with special needs in a variety of ways. These generally refer to adapting the technique, to extension of time of creation, or to offering choice of artistic materials. The basic finding of the study is, however, primary school teachers pay insufficient attention to adjusting learning objectives.

Key words: visual arts, children with special needs, adaptation, primary school teaching

Kunstunterricht in der Grundschule vom Aspekt der Anpassungen für die Kinder mit besonderen Bedürfnissen

Zusammenfassung: Der Kunstunterricht ermöglicht es Schülern, ihren eigenen bildnerischen Ausdruck und ihr eigenes bildnerisches Potenzial zu entwickeln. Dasselbe gilt auch für Schüler mit besonderen Bedürfnissen, denn diese Schüler betätigen sich sehr gern bildnerisch, nur ihre Fähigkeiten sind je nach Störungsart und Mängel begrenzt. Genau aus diesem Grund soll die Aufmerksamkeit diesen Anpassungen gewidmet werden. In diesem Beitrag wird auf die Arbeit der Grundschullehrkräfte beim Kunstunterricht vom Aspekt der Anpassungen für Schüler mit besonderen Bedürfnissen eingegangen. Die Grundschullehrkräfte sind für diese spezielle Facharbeit nicht zusätzlich qualifiziert, die gestellten Anforderungen verlangen von ihnen aber eine große Verantwortung.

An einer umfangreichen, qualitativ angelegten Untersuchung haben 297 Lehrkräfte aus slowenischen Grundschulen teilgenommen. Mit der Umfrage, die die Befragten ausgefüllt haben, wollte man ihre Erfahrungen mit der pädagogisch ausgerichteten Kunstarbeit im Umgang mit Schülern mit besonderen Bedürfnissen ermitteln. In diesem Beitrag wird nur ein Teil der Ergebnisse dargestellt.

Die Untersuchungsergebnisse zeigen, dass die Grundschullehrkräfte in den slowenischen Schulen den Kunstunterricht den Schülern mit besonderen Bedürfnissen anpassen, jedoch auf verschiedene Art und Weise. Dies wird unterschiedlich widerspiegelt, z.B. durch die Anpassung der Arbeitstechnik beim Kunstunterricht, durch eine längere Schaffenszeit oder durch die Möglichkeit einer Auswahl der Arbeitsmaterialien. Eine grundlegende Feststellung der Untersuchung ist, dass die Grundschullehrkräfte den Anpassungen der Lernziele aber viel zu wenig Aufmerksamkeit widmen.

Schlüsselbegriffe: Kunstunterricht, Schüler mit besonderen Bedürfnissen, Anpassungen, Grundschulunterricht